IMPACTUL CONSTITUȚIEI ROMÂNIEI DIN 1923 ÎN REALIZAREA CONTROLULUI CONSTITUȚIONALITĂȚII ÎN REPUBLICA MOLDOVA

THE IMPACT OF THE ROMANIAN CONSTITUTION OF 1923 IN BRINGING TO PASS CONSTITUTIONAL CONTROL IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Ștefan MILICENCO, doctorand, Universitatea de Stat din Moldova
ORCID ID: 0000-0002-3241-5337. E-mail: milicenco@gmail.com

CZU: 342.4(498)"1923":340.13(478) **DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.8413911**

Abstract: *In a country governed by the rule of law, constitutional control is one of the fundamental guarantees of the supremacy of the Constitution. Until the Republic of Moldova declared its independence in 1991, except for the interwar period, there had been no separate body of the state empowered with the function of jurisdictional constitutional control in this geographical area. Starting from the fact that the first Fundamental Law applied throughout the Romanian historical territory was the Romanian Constitution of 1923, the aim of the study is to determine the nature and extent of the impact of these regulations on the realization of constitutionality control in the Republic of Moldova. Consequently, it is necessary to identify the specific features of the model of constitutionality control regulated by the Romanian Constitution of 1923 and those inherent in the model provided for by the Constitution of the Republic of Moldova, and to highlight the common features and differences between these models. The study reveals that although the institution of constitutionality control in the Republic of Moldova is distinct from the one existing under the 1923 Romanian Constitution, the latter was still able to ensure the preeminence of law, in accordance with the spirit of the times. The fact that at the end of the 20th century both in the Republic of Moldova and in Romania a different model of constitutionality control was imposed demonstrates the relevance of the common constitutional heritage of these states, based on the Romanian Constitution of 1923.*

Keywords: *rule of law, constitutional control, Romanian Constitution of 1923, Constitution of the Republic of Moldova, preeminence of law, constitutional heritage.*

Introducere

Art. 7 din Constituția Republicii Moldova prevede că aceasta este Legea ei Supremă, iar nicio lege și niciun alt act juridic care contravine prevederilor Constituţiei nu are putere juridică [1]. Într-un stat de drept controlul constituționalității este una dintre garanțiile fundamentale ale principiului supremației Constituției, întrucât după cum a remarcat academicianul Ion Guceac, acest principiu implică instituirea anumitor condiții ce i-ar permite Constituției să se manifeste ca un veritabil act normativ înzestrat cu forță juridică supremă [2, p. 64].

Până la proclamarea independenței Republicii Moldova, cu excepția perioadei interbelice, în acest spațiu geografic nu a existat niciun organ separat al statului, abilitat cu funcția de control jurisdicțional al constituționalității. În perioada Uniunii Sovietice, după adoptarea Constituției RSSM din 1978, Prezidiul Sovietului Suprem a obținut dreptul de a exercita controlul asupra respectării Constituției [3, p. 537].

Odată ce Republica Moldova și-a asumat sarcina de a deveni un stat de drept și democratic, ceea ce presupunea reformarea masivă a sistemului său politic și economic, a apărut necesitatea codificării, la nivel constituțional, a principiilor de bază a organizării noului stat.

Astfel, legislativul a optat pentru crearea unei autorități constituționale independente, care să exercite, la sesizare, controlul constituționalității anumitor acte normative. În această conjunctură, se impune precizarea că prima Lege Supremă aplicată pe întreg teritoriul istoric românesc a fost Constituția României din 1923, care conținea reglementări progresiste cu privire la organizarea justiției [3, pp. 536-537].

Respectiv, scopul studiului este de a determina caracterul și măsura impactului acestor reglementări asupra realizării controlului constituționalității în Republica Moldova, urmărindu-se identificarea particularităților de bază ale modelului de control al constituționalității reglementat de Constituția României din 1923 și ale celor inerente modelului prevăzut de Constituția Republicii Moldova, precum și evidențierea trăsăturilor comune și a diferențelor între aceste modele.

Rezultate obținute și discuții

Art. 103 din Constituția României din 1923 prevedea că numai Curtea de Casație, în secțiuni unite, are dreptul de a judeca constituționalitatea legilor și a le declara inaplicabile pe acelea care sunt contrare Constituției, judecata asupra neconstituționalității legilor limitându-se la cazul judecat [4].

Precedenta Constituție a României, din 1866, cu toate că și-a declarat supremația față de celelalte legi, nu a prevăzut instituția controlului constituționalității. Însă, această instituție, într-o formă rudimentară, a fost consacrată în România pe cale pretoriană încă din anul 1912, atunci când Înalta Curte de Casaţiune şi Justiţie a confirmat hotărârea emisă în primă instanţă de Tribunalul Ilfov în celebrul „Proces al tramvaielor”, afirmând competenţa instanţelor judecătoreşti de a cerceta concordanţa legilor cu Constituţia [5, pp. 113-114]. Explicația prima facie prin care acestei competențe i s-a recunoscut dreptul la existență a fost cât se poate de simplă: atunci când o lege invocată într-o cauză era contrară Constituţiei, judecătorul nu putea să facă abstracție de un atare conflict, şi, precum în caz de contradicție între două legi ordinare, el era în drept şi dator să le interpreteze şi să decidă care dintre ele are urmează a fi aplicată, tot aşa era dator să procedeze şi în cazul când una dintre aceste legi era Constituţia.

Din acest punct de vedere, conținutul art. 103 din Constituția României din 1923 reflectă rezultatul unui acord între ramurile puterii de stat, bazat pe cedări reciproce. În acest fel, reprezentanții ramurii legislative și ai celei executive au recunoscut că instituția controlului constituționalității nu reprezintă, măcar și indirect, o cale spre subordonarea lor „capriciului schimbător al unei jurisprudenţe şovăielnice”, cu condiția ca doar Curtea de Casație, în secțiuni unite, să fie abilitată cu funcția de control al constituționalității [5, p. 116].

Este de notat că art. 103 din Constituția României din 1923 nu a specificat procedura ce s-ar fi impus atunci când o parte aflată într-un proces pendinte la o instanță de judecată, ar fi invocat neconstituționalitatea unei legi ce urma să se aplice în cauza respectivă. Aici, profesorul universitar Cristian Ionescu a arătat că problema a fost tranșată de Legea Curții de Casație din 20 decembrie 1925, care în art. 29 prevedea că „instanța înaintea căreia se va fi ridicat chestiunea de constituționalitate a unei legi, va continua să judece procesul, rămânând ca chestia de constituționalitate să fie adusă în judecata secțiunilor unite ale Curții de Casație, după ce procesul va fi fost rezolvat în mod defi-

nitiv, chiar și în casație prin rezolvarea altor motive de recurs de secțiunea competentă", și tot în art. 29 stipula că sesizarea instanței supreme înainte de soluționarea definitivă a cauzei era posibilă doar „în cazul când reclamantul consimte la suspendarea judecății afacerii, cu ocazia căreia s-a ridicat chestia constituționalității unei legi" [6].

În practica judiciară de atunci s-a pus și întrebarea dacă excepția de neconstituționalitate putea fi ridicată direct în fața Curții de Casație în sectiuni unite, fără a se sesiza și instanța judecătorească pe rolul căreia se afla judecarea cauzei [6]. Inițial, instanța supremă a decis că excepția trebuie ridicată până în momentul în care procesul nu s-a încheiat, după acest moment nemaiputându-se sesiza Curtea de Casație în secțiuni unite, dar ulterior, s-a admis că excepția poate fi ridicată și înaintea secțiunilor unite ale Curții de Casație [7, p. 123].

Sintetizând cele expuse, ajungem la concluzia că modelul de control al constituționalității reglementat de Constituția României din 1923 a fost caracterizat prin următoarele particularități de bază:

– era concentrat, în sensul că funcția de control al constituționalității i-a revenit unui singur organ, însă acesta nu reprezenta o autoritate constituțională independentă;

– era efectuat a posteriori (i.e. doar în privința legilor intrate în vigoare);

– era concret, fiind generat de problema interpretării și aplicării legii într-o speță judiciară anume; și

– efectele declarării inaplicabilității legii se răsfrângeau doar asupra părților în proces.

În esență, chiar și acest model (de compromis) al controlului constituționalității putea fi considerat destul de avansat pentru Europa acelor vremuri. După cum au relevat profesorii universitari Paul Negulescu și George Alexianu, doctrina românească a timpului considera că, în mod firesc, controlul posterior al constituţionalităţii legilor revine puterii judecătoreşti, ca una ce este chemată să interpreteze legile; el nu era considerat altceva decât examinarea legii ordinare în interpretarea ei în raport cu o altă lege, superioară acesteia, de natură constituţională [8, p. 133]. În consecință, misiunea judecătorului era să interpreteze legile şi să aplice sancţiunile acolo unde se viola textul lor; ea trebuia extinsă şi la examinarea Constituţiei, căci a nu aplica sancţiuni pentru nerespectarea dreptului constituţional, ar fi însemnat să negăm existenţa sa [8, p. 133].

De altfel, în retrospectivă, prevederea ca doar Curtea de Casație, și doar în secțiuni unite, să fie abilitată cu funcția de control al constituționalității poate fi considerată un pas de tranziție firesc de la modelul american difuz al controlului spre cel european, fundamentat de ilustrul Hans Kelsen, care conferă controlul constituțional unui organ special și specializat, situat în afara sferei și raporturilor celor trei ramuri ale puterii în stat. În această ordine de idei, profesorul universitar Teodor Cârnaț a evidențiat că în deceniile ce au urmat, modelul european s-a instaurat cu succes în multe dintre statele europene, cum ar fi Austria, Franța, România, Germania, Italia, Spania, Portugalia, Ungaria ș.a. [9, p. 53].

În continuare, observăm că în Republica Moldova, în perioada elaborării proiectului Constituției, s-a acceptat modelul european de control al constituționalității, care mai apoi a și fost consacrat în Constituția Republicii Moldova, adoptată pe 29 iulie 1994 [1]. Astfel, în conformitate cu art. 134 din Constituția Republicii Moldova, *(1) Curtea Constituţională este unica autoritate de jurisdicţie constituţională în Republica Moldova. (2) Curtea Constituţională este independentă de orice altă autoritate publică şi se supune numai Constituţiei. (3) Curtea Constituţională garantează supremaţia Constituţiei, asigură realizarea principiului separării puterii de stat în putere legislativă, putere executivă şi putere judecătorească şi garantează responsabilitatea statului faţă de cetăţean şi a cetăţeanului faţă de stat* [1].

Conform art. 135 din Constituția Republicii Moldova, *(1) Curtea Constituţională: a) exercită, la sesizare, controlul constituţionalităţii legilor şi hotărârilor Parlamentului, a decretelor Preşedintelui Republicii Moldova, a hotărârilor şi ordonanţelor Guvernului, precum şi a tratatelor internaţionale la care Republica Moldova este parte; b) interpretează Constituţia; c) se pronunţă asupra iniţiativelor de revizuire a Constituţiei; d) confirmă rezultatele referendumurilor republicane; e) confirmă rezultatele alegerii Parlamentului şi a Preşedintelui Republicii Moldova; f) constată circumstanţele care justifică dizolvarea Parlamentului, demiterea Preşedintelui Republicii Moldova sau interimatul funcţiei de Preşedinte, precum şi imposibilitatea Preşedintelui Republicii Moldova de a-şi exercita atribuţiile mai mult de 60 de zile; g) rezolvă cazurile excepţionale de neconstituţionalitate a actelor juridice, sesizate de Curtea Supremă de Justiţie; h) hotărăşte asupra chestiunilor care au ca obiect constituţionalitatea unui partid. (2) Curtea Constituţională îşi*

desfăşoară activitatea din iniţiativa subiecţilor prevăzuţi de Legea cu privire la Curtea Constituţională [1].

Astfel, instituția ridicării excepției de neconstituționalitate oferă instanțelor judecătorești posibilitatea soluționării situațiilor în care, în cadrul judecării unei cauze, părțile, sau judecătorul, se confruntă cu o incertitudine în privința constituționalității normelor ce urmează a fi aplicate. Procedura de soluţionare a excepţiei de neconstituţionalitate presupune parcurgerea a două etape distincte: (1) etapa judiciară, premergătoare, ce constă în invocarea excepţiei de neconstituţionalitate în cadrul unui proces aflat pe rolul unei instanţe judecătoreşti şi pronunţarea judecătorului asupra acestui incident procedural, finalizată eventual cu sesizarea Curţii Constituţionale; și (2) etapa de contencios constituţional propriu-zis, ce constă în soluţionarea excepţiei de neconstituţionalitate de către Curtea Constituţională.

În Hotărârea nr. 2 din 9 februarie 2016 pentru interpretarea art. 135 alin. (1) lit. a) și g) din Constituția Republicii Moldova, Curtea Constituțională a indicat, destul de inspirat, că judecătorul ordinar, care dispune ridicarea excepției de neconstituționalitate, poate fi numit „primul judecător constituțional" [10, pct. 75]. În context, Curtea Constituțională a stabilit că prevederile art. 135 alin. (1) lit. a) și g) din Constituția Republicii Moldova nu pot fi interpretate în sensul restrângerii dreptului altor instanțe ordinare decât Curtea Supremă de Justiție de a sesiza instanța de jurisdicție constituțională, cu precizarea că judecătorul ordinar nu se va pronunţa asupra temeiniciei sesizării sau asupra conformităţii cu Constituţia a normelor contestate, ci se va limita exclusiv la verificarea întrunirii următoarelor condiții: (1) obiectul excepției intră în categoria actelor cuprinse la art. 135 alin. (1) lit. a) din Constituție; (2) excepția este ridicată de către una din părți sau reprezentantul acesteia, sau indică faptul că este ridicată de către instanţa de judecată din oficiu; (3) prevederile contestate urmează a fi aplicate la soluționarea cauzei; (4) nu există o hotărâre anterioară a Curții având ca obiect prevederile contestate [10, pct. 82 și 103].

În succesiunea celor relatate, subliniem că modelul de control al constituționalității reglementat de Constituția Republicii Moldova este caracterizat prin următoarele particularități de bază:

– este concentrat, în sensul că funcția de control al constituționalității i-a revenit unei autorități constituționale independente;

– poate fi efectuat nu doar a posteriori, deși unii autori consideră că veri-

ficarea proiectelor de lege este mai degrabă o garanție a principiului legalității decât o formă a controlului constituționalității propriu-zis [2, p. 93];

– nu este neapărat concret, adică generat de problema interpretării și aplicării legii într-o speță judiciară anume; și

– efectele declarării neconstituționalității legii se răsfrâng erga omnes.

Așadar, putem constata că modelul european al controlului constituționalității, prevăzut de Constituția Republicii Moldova aduce cu sine un șir de diferențe față de modelul reglementat de Constituția României din 1923, care poate fi considerat un model american concentrat. Diferența esențială între aceste două modele este că în Republica Moldova controlul constituționalității a intrat în sfera de competență exclusivă a unui organ separat de contencios constituțional. De asemenea, controlul constituționalității în Republica Moldova nu este neapărat concret, deși în practică, mai ales ca efect al Hotărârii Curții Constituționale nr. 2 din 9 februarie 2016 pentru interpretarea art. 135 alin. (1) lit. a) și g) din Constituția Republicii Moldova, atestăm că de cele mai dese ori, acesta este declanșat din cauza problematicii interpretării și aplicării legii de către judecătorii ordinari în anumite spețe pe care aceștia sunt chemați să le soluționeze. O altă diferență majoră îl reprezintă faptul că în Republica Moldova efectele declarării neconstituționalității legii se răsfrâng erga omnes, și nu doar asupra părților în proces, cum a fost sub imperiul Constituției României din 1923.

În pofida acestor diferențe principiale, impactul Constituției României din 1923 asupra realizării controlului constituționalității în Republica Moldova nu poate fi neglijat. Bunăoară, profesorul universitar Mircea Criste evidențiază că în momentul în care regimul comunist se prăbuşea în România, antrenând în căderea sa şi mecanismele pe care s-a sprijinit, problema controlului judecătorului asupra legislativului a devenit una dintre temele majore pe care Constituanta din 1991 şi le-a propus să le rezolve, iar un control al legilor inspirat din modelele occidentale era considerat drept o garanţie a democraţiei şi, pentru acest motiv, el se impunea de la sine [11]. Acesta mai afirmă că alegerea era între revenirea la soluţia promovată de Constituţia României din 1923, cu alte cuvinte de a se păstra tradiţia, şi punerea în practică a unui control copiat după modelul european contemporan [11].

În această optică, în România erau posibile ambele modele, deoarece pentru sistemul difuz de control pleda faptul că justiţia română este organizată într-

un singur ordin jurisdicţional, având în vârf o singură instanţă supremă, ceea ce ar fi garantat o jurisprudenţă unitară, mai ales că România încercase deja acest tip de control la începutul secolului trecut. Cu alte cuvinte, experiența Constituției României din 1923 în realizarea controlului constituționalității, care a fost în măsură să asigure preeminența dreptului, în concordanță cu spiritul acelor vremuri, a fost valoroasă atât pentru România anului 1991, cel puțin ca un punct de pornire pentru edificarea noii ordini constituționale, cât și pentru Republica Moldova din anul 1994, care la adoptarea Constituției sale s-a bazat, în primul rând, pe modelul noii Constituții române.

Concluzii

Modelul de control al constituționalității reglementat de Constituția României din 1923 a fost unul american concentrat, caracterizat prin următoarele particularități de bază: funcția de control al constituționalității i-a revenit unui singur organ, însă acesta nu reprezenta o autoritate constituțională independentă; era efectuat a posteriori; era concret, fiind generat de problema interpretării și aplicării legii într-o speță judiciară anume; și efectele declarării inaplicabilității legii se răsfrângeau doar asupra părților în proces.

Pe de altă parte, modelul de control al constituționalității reglementat de Constituția Republicii Moldova este unul european (kelsenian), fiind caracterizat prin următoarele particularități de bază: funcția de control al constituționalității i-a revenit unei autorități constituționale independente; poate fi efectuat nu doar a posteriori; nu este neapărat concret, adică generat de problema interpretării și aplicării legii într-o speță judiciară anume; și efectele declarării neconstituționalității legii se răsfrâng erga omnes.

Însă, deși instituția controlului constituționalității în Republica Moldova este distinctă față de cea existentă pe baza Constituției României din 1923, aceasta din urmă la fel era în măsură să asigure preeminența dreptului, în concordanță cu gândirea juridică a acelei epoci. Faptul că la sfârșitul secolului al XX-lea atât în Republica Moldova, cât și în România s-a impus un alt model al controlului constituționalității demonstrează relevanța patrimoniului constituțional comun al acestor state, având ca temelie Constituția României din 1923.

Referințe bibliografice:

1. Constituția Republicii Moldova, 29 iulie 1994, republicată. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 78/140 din 29.03.2016.

2. Гучак И. Конституционный контроль: обоснование целесообразности и организационно-правовые механизмы реализации. Кишинэу: Tipografia Centrală, 2019.
3. Guceac I. Tratat elementar de drept constituțional. Vol. II. Chișinău: Tipografia Centrală, 2022.
4. Constituția României din 1923 [citat pe 09.04.2023]. Disponibil: https://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htp_act_text?idt=1517.
5. Duțu M. Tradiția controlului constituționalității legilor în România. Evoluții, involuții, perspective. În: Studii și cercetări juridice. Anul 1 (57), nr. 2. București: Editura Academiei Române, 2012.
6. Ionescu C. 155 de ani de control al constituționalității legilor în România [citat pe 09.04.2023]. Disponibil: https://www.curieruljudiciar.ro/2013/12/30/155-de-ani-de-control-al-constitutionalitatii-legilor-in-romania/.
7. Alexianu G. Principii de drept constituțional. București: editura Librăriei „Universala" Alcalay & Co., 1939.
8. Negulescu P. și Alexianu G. Tratat de drept public. Vol. I. București: editura „Casa școalelor", 1942.
9. Cârnaț T. Dreptul contenciosului constituțional. Chișinău: Tipografia „Print-Caro", 2020.
10. Hotărârea Curții Constituționale nr. 2 din 9 februarie 2016 pentru interpretarea art. 135 alin. (1) lit. a) și g) din Constituția Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 55-58/09 din 11.03.2016.
11. Criste M. Curtea Constituțională, revizuită? [citat pe 10.04.2023]. Disponibil: https://www.constcourt.md/libview.php?l=ro&idc=9&id=587&t=/Media/Publicatii/Curtea-Constitutionala-revizuita.